



BAGI ZOLTÁN PÉTER

## A 16–17. századi határvidéki és diplomáciai kémkedés magyar nyelvű irodalmának áttekintése

R. Várkonyi Ágnesnek

„...Látom, hogy ők valami sípok tartogatnak kezekben, és egy a' másikkhoz hajolván, annak a' fülébe sípol: a' melly sípolás ha kedves volt, örültek, ha pedig valami rezgő volt, búsultak [...] De hol szedik azokat a sípok? Mindenfelől hordják azokat mondá ő [ti. a tolmács – B. Z.]: Hát nem látod az Árosokat? Tekintve azért, és ímé itten járnak és lovagolnak önként arra rendeltetett emberek, kik azokat a' sípok széllyel hordozták. Kik közül sokan lovagoltak sebes lovakon, és azoktól sokan vettenek: mások gyalog jártak, némelyek még mankón-is sántikáltak, és ezektől inkább vettek az okosabbak, azt mondván: hogy bizonyosabbak szoktak lenni” – írta Johann Amos Comenius 1623-ban napvilágot látott művének *Az Bújdosó az Újság Írók közzé akadt* című fejezetében.<sup>1</sup> A tolmács-kísérő és a bújdosó beszélgetéséből idézett részletek alapján szembetűnő, hogy a 16–17. században a kortársak a híreket vagy mai szóhasználattal az információt államok, népek sorsát eldöntő értéknek tekintették, amelynek a megfelelő minőségét, mennyiségét és áramlását biztosítani kellett. A késő középkorban kialakuló információéhség erre az időszakra olyan mértékben megnövekedett, hogy joggal lehet beszélni az információrobbanás koráról.<sup>2</sup>

Nem meglepő tehát, hogy a 20. század első felétől a magyar történetírás is figyelmet szentelt az információszerezés és -áramlás kérdésének; a kutatások azonban különböző irányokban, korszakokban és eltérő intenzitással folytak. A magyarországi hírközlés, ezen belül is a posta 16–17. századi története jól ismert Munkás László és Henney Vilmos múlt század elején kiadott munkáinak köszönhetően.<sup>3</sup> Az elmúlt közel két évtizedben elsősorban G. Etényi Nóra munkái alapján sikerült rekonstruálni, hogy a Német-római

<sup>1</sup> Comenius, Johann Amos: *Világ labirintusa és szív paraditsoma*. Ford.: Rimány István. Pozsony, 1805. 187–190.

<sup>2</sup> A magyar szakirodalomban Szőnyi György Endre 1984-ben megjelent könyvében használta tudatosan az „információs robbanás” kifejezést, amit a reneszánszsal és a könyvnyomtatás elterjedésével (Gutenberg-galaxis) megjelenésével kötött egybe. Mindezt meghatározzák a kialakuló új államrendszerek, az új léptékű háborúk, az egyre szélesebb területeket felölelő diplomácia és a hatalmasra duzzadt bürokrácia. Szőnyi György Endre: *Új föld, új ég*. Budapest, 1984. 23., 41–42.; R. Várkonyi Ágnes: *A tájékoztatás hatalma*. In: Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. Studia Agriensia 20. Eger, 1999. 9–33. 12. Kerekes Dóra: *Diplomaták és kémek Konstantinápolyban*. Multidézó zsebkönyvtár. Budapest, 2010. 9.

<sup>3</sup> Magyarul erre lásd a már említett munkákon kívül: Munkás László: *A királyi magyar posta története 1526–1715*. Budapest, 1912.; Henney Vilmos: *A magyar posta története*. Budapest, 1926.; Pálffy Géza: *Hírszerzés és hírközlés a törökkori Magyarországon*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 33–56., 55–59.

Birodalomba milyen információk milyen formában (rölapok, újságok, pamfletek, *Türkenliedek*) jutottak el a magyarországi eseményekről, s ezek hogyan épültek be a lakosság mindennapjaiba, az emberek kollektív tudatába.<sup>4</sup>

Mindezekkel ellentétben a jelentőségét tekintve kiemelkedő fontosságú hódoltságkori kémkedés vagy illegális hír- és információszerezés története kevésbé feldolgozott. Holott az ellenséges állam – jelen esetben az Oszmán Birodalom – katonai és politikai tevékenységének minél részletesebb és pontosabb megismerése kulcsfontosságú szerepet játszott a későközépkori Magyar Királyság, majd a Habsburg Monarchia kül-, védelmi- és katonapolitikájának alakulásában, alakításában. Gondoljunk csak a mohácsi csatát megelőzően az egyébként a kor elvárásainak és mechanizmusainak megfelelően kiépült és működött magyar kémhálózat csődjére, amely lehetetlenné tette a magyar haderő koncentrációját, vagy az 1556-tól a keleti diplomáciát, ezen belül a kémszolgálatot is irányító Udvari Haditanács különböző fontos és pontos híradások megszerzésére tett kísérleteire.<sup>5</sup> Munkámban szeretném röviden összefoglalni tehát, hogyan mutatta be a magyar történetírás a 16–17. századi Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia történetére vonatkozó diplomáciai és határvidéki kémkedéssel kapcsolatos kutatások eredményeit.

### A határvidéki kémkedés

Az Oszmán Birodalom elleni kémkedésről az első komolyabb összefoglalót Takáts Sándor jelentette meg; a Bécsben őrzött levéltári iratanyagokat rendkívül alaposan ismerő piarista tanár *Rajzok a török világból* című munkájának egy fejezetét szentelte ennek a témának. Megfogalmazása szerint „a mieink azt tartották, hogy a csatának (csapatnak) a lelke a jó nyelv (hírmondó), gyámja a kémség s szerencséje a kalauzság. Még a legutolsó sereghajtó vagy táborjártató is tudta, hogy kémek, kalauzok, nyomjárok és fogott nyelvek nélkül hadra kelni és hadakozni nem lehet. Ezért a végbeli kapitányok, ha dobott üttettek s csatát bocsátottak ki, a száguldókat nyelvfogásra, a nyomjárokat nyomnézésre jó eleve kiküldték.”<sup>6</sup> Takáts úttörőnek számító munkájában csupán jó stílussal összegezte a kémkedéssel kapcsolatos érdekes és színes történeteket, a szerző ugyanis egyáltalán nem törekedett a rendszer fejlődésének és szervezetének feltárására.

Hasonló megállapítást tehetünk arról az Erdélyi Gyula által írt munkáról is, amely a határvidéki hírszerzés bemutatásánál leginkább a budai vilajetre fókuszál, bár a szerző a Had-

<sup>4</sup> G. Etényi Nóra számos tanulmány mellett két monográfiát is megjelentetett a témában: G. Etényi Nóra: *Hadszintér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*. Budapest, 2003.; G. Etényi Nóra: *Pamflet és politika. A hatalmi egyensúly és Magyarország a 17. századi német propagandában*. Budapest, 2009. Emellett fontos még megemlíteni más szerzők néhány tanulmányát: Babarics Zsuzsa: „*Türk ist mein Nahm in allen Landen...*” *Művészet, propaganda és a változó törökkép a Német-római Birodalomban a XVII. század végén*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 113. évf. (2000) 2. sz. 329–359.; Héri Veronika: *A 15 éves háború győzelmes csatáinak emlékére kibocsátott érmek*. In: Fatuska János – Fülöp Éva Mária – ifj. Gyüszí László (szerk.): *Tata a tizenöt éves háborúban. Annales Tataiensis I*. Tata, 1998. 129–138.; Kiss Vendel: *Tata ostromának képi ábrázolásai*. In: Fatuska – Fülöp – ifj. Gyüszí (szerk.): *Tata a tizenöt éves háborúban*, 77–87.; Szalai Béla: *A 15 éves háború ábrázolásai a frankfurti vásári tudósításokban*. In: Szalai Béla (szerk.): *Magyar várak, városok, falvak metszeteiken 1515–1800*. I. kötet. A mai Magyarország. Kiegészítések I. Budapest, 2003. 12–24.

<sup>5</sup> Pálffy: *Hírszerzés és hírközlés*, 34., 55.

<sup>6</sup> Ujhelyi Péter: *Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig (1657–1780)*. Budapest, 1914. 187.; Takáts Sándor: *Kalauzok és a kémek a török világban.*; uő.: *Rajzok a török világból*. II. kötet. Budapest, 1915. 157.

történeti Levéltárban (akkor Magyar Királyi Hadilevéltárban) az általa feltárt iratokat a szövegben szó szerint is közölte, ennek ellenére a rendszer működése rejtve maradt az olvasó előtt.<sup>7</sup>

Az 1970-es évektől napjainkig jelentős változások és fejlődések történtek az Oszmán Birodalom elleni határvidéki kémkedés magyarországi kutatásában. Sugár István 1975-ben *Az egri vár kémei és fegyverei a várszámadások és leltárak tükrében (1549–1562)* címmel jelentetett meg rövid tanulmányt és a hozzá kapcsolódó forrásokat. A munkából kiderül, hogy a magyar végvárrendszer egyik legfontosabb láncszemének tartott erősség kapitányai hány kém segítségével és mely területről igyekeztek információkat gyűjteni. A munka talán legnagyobb erőnye az utóélete, hiszen a későbbiekben egyfajta viszonyítási alapként használták a kutatók az itt megjelent adatokat.<sup>8</sup>

Tizenkét évvel később Szakály Ferenc Szigetvár kémhálózatának bemutatásához szolgáltat adalékokkal és forrásokkal, amikor közreadta Horváth Márk szigeti kapitány 1556–1561 közötti levelezését Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival. A Horváth-levelek tanúsága szerint a kapitány mindennapjainak legnagyobb terhét a hírszolgálat működtetése jelentette. A szerző a tanulmányban kitér egyrészt a kémiszolgálat költségeire, másrészt arra is, hogyan jutottak el a hírek különböző csatornákon a szigetvári kapitányhoz, a nádorhoz, majd esetlegesen az Udvari Haditanácshoz: hódoltsági kereskedők, az Oszmán Birodalom által megszállt várakba bejáratos jobbágyok, szökött magyar végvidéki katonák, a török hadszervezetbe beépült pribékek vagy fogságba esett és szabadulásért cserébe informátor-nak állt törökök hozták-vitték őket; utóbbi esetben Szakály Ferenc megjegyzi, hogy a feladat horderejéhez képest a hírszerzők nem igyekeztek nagy elővigyázatossággal fedezni magukat.<sup>9</sup>

Bessenyei József 1988-ban és 1990-ben jelentetett meg két forráspublikációt a végvidéki hírszerzéssel kapcsolatban. Az előbbiben Forgách Simon dunáninneni kerületi és bányavidéki végvidéki főkapitánynak egy 1571-ben a Magyar Kamarához benyújtott jegyzékét adta közre, amelyben kronologikusan felsorolta az 1569 novembere és 1570 októbere között e célra kifizetett összegeket. Az irat segítségével megtudhatjuk, hogyan és mennyi pénzért jutott információhoz a kerületi főkapitány a hódoltság határvidékéről vagy akár Nándorfehérvárról és Szendrőről is.<sup>10</sup> A második, 1990-ben megjelent cikkében Bessenyei József a gyulai vár 1565. évi, kémkedésre fordított összegeinek számadását adta ki. Ebből megtudhatjuk, hogy Kerecsényi László kapitány szerteágazó és differenciált hírszerző hálózatot tartott fenn, amelynek tagjait a környező várakba (Temesvár, Szeged, Arad, Csanád, Szolnok, Lippa), Budára, Nándorfehérvárra, Szófiába és Konstantinápolyba, valamint a szatmári oszmán mezei sereg táborába küldte; megbízottjai között ugyanúgy találunk hivatásos kémeket, mint gazdag kereskedőket vagy jobbágyokat, az irat szerint a gyulai kapitány az ellenséges kémek elfogásáért is fizetett. A szerző végezetül megállapítja, hogy Kerecsényi sem a kémek számát, sem pedig működésük hatósugarát tekintve nem maradt el az egri

<sup>7</sup> Erdélyi Gyula: *A magyar hírszerző-szolgálat a török hódoltság idején, különös tekintettel a budai pasalik területére*. In: Törökhódoltság-korabeli okmányok a Magyar Kir. Hadilevéltárban. Budavár visszafoglalása 250 éves évfordulójának emlékére. Budapest, 1936. 33–58.

<sup>8</sup> Sugár István: *Az egri vár kémei és fegyverei a várszámadások és leltárak tükrében (1549–1562)*. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Az egri múzeum évkönyve* 13. 1975. 101–123., 101–107.

<sup>9</sup> Szakály Ferenc: *Egy végvári kapitány hétköznapijai. (Horváth Márk szigetvári kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival, 1556–1561)*. In: Kanyar József (szerk.): *Somogy Megye Múltjából (Levéltári Évkönyv)* 18. 1987. 45–126., 54–57.

<sup>10</sup> Bessenyei József: *Forgách Simon főkapitány kimutatása a kémkedésre fordított összegekről 1569–1570*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 35 évf. (1988) 3. sz. 541–545.

kapitányoktól, sőt ez évben az erre a célra szánt költség tizenkétszer nagyobb volt, mint ugyanezen összeg bármikor 1549 és 1562 között Egerben.<sup>11</sup>

1995-ben jelent meg Szakály Ferenc *Mezőváros és reformáció* című munkája, amelyben újra felvázolta a határvidéki kémvilág legfontosabb mechanizmusait; tette mindezt azért, hogy ezáltal is minél plasztikusabban mutathassa be Trombitás János életútját. A Habsburg–oszmán külkapcsolatokba (Bekes Gáspár támogatása) is beavatkozó kettős-kém–parasztpolgár 1571-ben lett az Udvari Haditanács fizetett ügynöke; egy évvel később testvére, Péter is feltűnik az iratokban mint a Német-római Birodalomba igyekvő török kém árulója. Trombitás János szövevényes, egészen a vérpadig vezető életével kapcsolatban a szerző nem tudta egyértelműen eldönteni, hogy török kém volt-e az igen ambiciózus nagymarosi tőzsér. Szokollu Musztafa budai beglerbég bizalmasa volt, így Szakály Ferenc azt sem tartotta elképzelhetetlennek, hogy Földessy István leleplezését nem vakmerő cselekedetként kell értékelnünk, hanem a pasával egyeztetett és jól kigondolt lépésként, amelynek célja a fontosabb ügynök tisztára mosása volt.<sup>12</sup>

1975 és 1995 között tehát több igen fontos forrásközlés és hozzá kapcsolódó tanulmány látott napvilágot, ám a határvidéki kémkedés kutatásában és eredményeinek közzétételében a nagy áttörést az 1997. évi noszvjai konferencia és a két évvel később megjelent tanulmánykötet előadásai hozták meg.

R. Várkonyi Ágnes a Magyar Királyság információs kultúráját vizsgálva megállapította, hogy a végvárrendszer tájékoztatása nagyobb összefüggésekbe, kapcsolatrendszerekbe illeszkedik; a magyar információs kultúra azonban sajátosan szűk lehetőségei és következményei között egyoldalúan fejlődött. A szerző külön kitért a rejtjelezés (kriptográfia) jelentőségére és használatára a Magyar Királyság vezető politikusai, valamint az Erdélyi Fejedelemség között, amelyben az államiság megőrzésének zálogát látta.<sup>13</sup>

Pálffy Géza előadásában és az ebből készült tanulmányban részletes áttekintést adott a 15–17. századi magyar hírszerzés egészéről. Munkája elején – Szakály Ferenc 1995. évi könyvéhez hasonlóan – röviden összefoglalta a kutatás eddigi eredményeit Takáts Sándortól egészen az 1990-es évek közepéig, majd rátért a hírszerzés történeti periodizációjára. Három nagy korszakot állapított meg: az első egybeesik a védelmi rendszer fejlődésének első nagy periódusával, és egészen a mohácsi vereséig tartott. A másodikat az 1606-ban megkötött zsitatoroki béke zárja le, míg az utolsó korszak az egész 17. századot felöleli. A korábbi kutatások eredményeit felhasználva hat egymástól jól elkülönülő (pasák és bégek dívánjaiban helyet foglaló magyar íródeákok,<sup>14</sup> hódoltsági bírák és jobbágyok, keresztény rabok,<sup>15</sup> a végvidéki mozgást szemmel tartó csárdák és riasztóházak, pribékek és a hódoltságban is tevékenykedő kereskedők), mégis egymást jól kiegészítő csatornát határozott meg, amelyek segítségével a határvidéken információhoz lehetett jutni. Verancsics Antal esztergomi érsek 1570. évi javaslata alapján Pálffy Géza rámutatott ennek az igen sokténye-

<sup>11</sup> Bessenyei József: *A gyulai vár számadása a kémkedésre fordított összegekről, 1565*. Hadtörténelmi Közlemények, 103. évf. (1990) 3. sz. 96–103.

<sup>12</sup> Szakály Ferenc: *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez*. (Humanizmus és reformáció 23.) Budapest, 1995. 225–290.

<sup>13</sup> R. Várkonyi: *A tájékoztatás hatalma*, 9–31.

<sup>14</sup> Takáts Sándor: *A magyar és török íródeákok.*; uő.: *Rajzok a török világból*. I. kötet. Budapest, 1915. 1–104.

<sup>15</sup> Pálffy Géza: *A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén*. (Az oszmán–magyar végvári szokásjog történetéhez). Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) 4/1. 1997. 7–19.

zós hírendszernek az alapvető problémájára. A budai pasa íródeákjait leszámítva a végvidéki kapitányok biztos hírekre nem számíthattak, hiszen a hírforrások csak közölték, de nem értékelték a megszerzett információt; másrészt, ha kényszerből is, de hol az egyik, hol a másik hadakozó félnek szállították értesítéseiket. Az érsek a határvidéki kémkedés rendszerében és hatékonyságában tapasztalható problémákat a finansziális lehetőségekkel, illetve problémákkal hozta összefüggésbe. A helyzet orvoslását Verancsics abban látta, hogy egyrészt az udvar megfelelően felkészített követeket küldhetne a budai pasához tárgyalni, akik képesek felmérni és beszervezni a beglerbég környezetében az információszerzésre alkalmas személyeket. Másrészt ne végvidéki kapitányok küldözgessenek ad hoc jelleggel paraszti származású kémeket az ellenség váraiba, hanem erre a célra a kamarai alkalmazottak által közvetlenül fizetett megbízható, hivatásos, beépített embereket alkalmazzanak. Pálffy Géza megállapította, hogy Verancsics javaslatait nem ültették át a gyakorlatba, hanem a középkori eredetű és a hódoltság kialakulásával tovább erősödő régi módszerek éltek tovább. Ez az olcsóbb és kezdetleges módszer csak a háborús békeévekben számított megfelelőnek, a tizenöt éves háború azonban újra megmutatta a rendszer hibáit és alkalmazhatóságának igen szűkre szabott határait.<sup>16</sup>

Mindennek ellenére a határvidéki hírszerzés formái tovább éltek a 17. században is, ahogyan erre Kelenik József tanulmányában felhívta a figyelmet. A Kanizsával szembeni végvidék regionális információs hálózatában ugyanúgy megtaláljuk az állandóan a helyszínen tartózkodó és a legmegbízhatóbb hírekkel szolgáló török kémeket, mint a másodlagos hírforrásokat: a keresztény rabokat, a kereskedőket, valamint a hódoltsági mezővárosi polgárokat. Ez utóbbiak közül a szerző megemlíti egy érdekességet, miszerint kutatásai során több adatot is talált arra vonatkozóan, hogy a feleségek, a keresztény asszonyok híradásai nemegyszer komoly segítségére voltak a végvidéki kapitányoknak.<sup>17</sup>

Az illegális csatornákon beérkező híreket nem csupán a közvetlen katonai döntések meghozatalánál alkalmazta az Udvari Haditanács, vagy játszottak döntő szerepet a végvidék mindennapjaiban, hanem ezek lehetőséget nyújtottak az ellenséges terület és erődítmények térképre viteléhez, valamint a már létező mappák korrigálásához is – mutatott rá Czigány István: a kartográfiaival foglalkozó hadmérnökök a hódoltság területéről érkezett rabok beszámolóját használták fel mindehhez. A legpontosabb híradásokkal, rajzokkal és térképekkel Luigi Fernando Marsigli gróf szolgált, aki 1683-ban maga is a Bécs ellen vonuló oszmán főserg portyázóinak fogságába esett. A felszabadító háborúk folyamán hadmérnökök tucatjai vonultak a császári-királyi fősereggel együtt, hogy feltérképezzék az Oszmán Birodalom addig ismeretlen balkáni vidékeit.<sup>18</sup>

A noszvaji konferenciakötetben megjelent tanulmányok után az elmúlt évtizedben csak néhány újabb rövid közlemény, illetve nagyobb munka egy része foglalkozott a határvidéki kémkedés kérdésével. Buda 1541. évi elestét közvetlenül követő eseményeket mutatta be az esztergomi érsek, Várday Pál provizorának, Muthnoky Mihálynak a levele Révay Ferenc királyi személynöknek, amelyet egy 2004-ben megjelent forráspublikációmban adtam közre. Ebből kiderül, hogy a végvidéki hírszerzőrendszer valójában rugalmasan működött: Muthnoky ugyanis az információ egy részét a Budára beküldött emberétől tudta meg, illetve a

<sup>16</sup> Pálffy: *Hírszerzés és hírközlés*, 33–40., 48–54.

<sup>17</sup> Kelenik József: *Kémek, hírek, rémhírek. Hírszerzés és hadviselés a dél-dunántúli végeken a 17. század első felében*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 169–183.

<sup>18</sup> Czigány István: *Felderítés és térképek*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 183–197.

szultáni táborból elengedett Hieronimus Łaskitól szerezte be; míg a másik felét ismeretlen hírforrásból, ám ezek megbízhatóságát sem lehet kétségbe vonni.<sup>19</sup>

A tizenöt éves háború és az azt követő időszak hírszerzésével az utóbbi időszakban három munka is foglalkozott. Az 1596. évi szultáni hadjáratról, valamint a második hajdúfelkelésről (1607. október–december) Bécsbe érkezett híreket magam gyűjtöttem össze két tanulmányban. Munkáim céljával nem a hírszerzőhálózat rendszerének feltárását tűztem ki, hanem azt mutattam be, milyen információk járultak hozzá a Habsburg udvar katonai és diplomáciai döntéseinek meghozatalához.<sup>20</sup> 2004-ben Nyakas Miklós jelentetett meg rövid tanulmányt arról, hogyan működött Váradon a hajdúvárosok hírszerző- és riasztószolgálat a török megszállás után, ám ez esetben is csak a példák felsorolása történt meg.<sup>21</sup> Batthiány (II) Ferenc differenciált hírszerzőszolgálatáról Kuprisicz Márk tevékenysége alapján Dominkovits Péter írt Bocskai hajdúinak nyugat-dunántúli hadjáratát feltáró kötetében.<sup>22</sup>

### A diplomáciai kémkedés

Perry Anderson 1989-ben magyarul is megjelent művében a diplomácia megjelenését a 15. század nagy intézményes újításaként értékelte, amelyet Itália miniatűr színpadáról az európai abszolutista hatalmak mindegyike átvett a következő évszázad folyamán.<sup>23</sup> Azzal, hogy a diplomatáknak milyen titkos céljaik lehetnek, mindenki tisztában volt. Nem véletlen, hogy a nagyvezír 1563-ban a velencei követhoz intézett szavaiban úgy fogalmazott, hogy abban az esetben, ha a szultán birodalmából minden kém el akarna zavarni, akkor a *bailót* az egész velencei nációval, valamint minden más követet embereikkel együtt ki kellene utasítani, hiszen mind kémek.<sup>24</sup> A magyar történetírás sokáig figyelmen kívül hagyta ennek a témának a vizsgálatát, holott a diplomáciai kémkedés jelentősége már a korszakban is messze felülmúlta a határvidéki információszerzést. Már Takáts Sándor igen röviden kitért erre említett művében, ám ebben a Habsburg kormánysszervek magyarelles tevékenységét látta: „Mikor már elég törökül tudó emberük volt [ti. az Udvari Haditanácsnak – B. Z.], magyar levelezőkre, tolmácsokra és kúrirokra nem szorultak többé. Kurz portai követ javaslatára aztán 1626-ban szervezik a titkos levelezői állásokat Budán, Lándorfejevárott, Szófiában és Konstantinápolyban. Ez új intézkedéssel a kémkedés ügye egészen a residensek és a titkos levelezők kezébe került. A magyar végbeli kapitányok ezentúl már nem kapnak kempénzt s a jelentéseiket sem küldözgetik Bécsbe.”<sup>25</sup> A Takáts Sándor munkája nyomán eluralkodott szemlélet, kiegészülve a szocialista történelemfelfogás Habs-

<sup>19</sup> Bagi Zoltán: *Két jelentés a Buda elestét követő időszak sorsdöntő eseményeiről, Török Bálint és Werbőczy István sorsáról*. Hadtörténelmi Közlemények, 117. évf. (2004) 2. sz. 739–750.

<sup>20</sup> Bagi Zoltán: „*Látja a harmadik fél a saját hasznát és sikerét ebben.*” A második hajdúfelkelésről Bécsbe érkezett hírek és kémjelentések 1607 októbere és december közepe között. In: Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila (szerk.): Báthory Gábor és kora. Debrecen, 2009. 337–354.; Bagi Zoltán: *Kémkedés a 15 éves háború időszakában. Pietro Bonhomo és Nyáry Pál jelentései III. Murád szultán hadba vonulásáról 1596 áprilisában*. In: Csombor Erzsébet – L. Balogh Béni (szerk.): Komárom–Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyv 2010. Esztergom, 2010. 97–107., 97–107.

<sup>21</sup> Nyakas Miklós: *A szabolcsi hajdúvárosok hírszerző és riasztó láncza Várad eleste után*. Hadtörténelmi Közlemények, 117. évf. (2004) 4. sz. 1242–1258., 1242–1258.

<sup>22</sup> Dominkovits Péter: *„Egy nemzetek lévén...” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején*. Budapest, 2006. 87–90.

<sup>23</sup> Anderson, Perry: *Az abszolutista állam*. Ford.: Várady Géza. Budapest, 1989. 39–42.

<sup>24</sup> Pálffy: *Hírszerzés és hírközlés*, 43.

<sup>25</sup> Takáts: *Kalauzok és kémek*, 204–205.

burg-ellenességével, azt eredményezte, hogy az 1970-es évek eleji jó példa<sup>26</sup> ellenére Magyarország csak a kilencvenes években indult meg ennek a témának a kutatása, feltárása.

Hiller István<sup>27</sup> a firenzei diplomácia magyarországi kapcsolatait 1604 és 1648 között vizsgáló tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben a Toszkán Nagyhercegség bécsi, illetve prágai követei egy-egy eseményt fontosnak ítélték, úgy azok bekerültek a jelentéseikbe, függetlenül attól, hogy ez közvetve vagy közvetlen módon érintette volna Firenzét. Nem meglepő, hogy a vizsgált négy és fél évtizedben a hét állandó követ mindegyike kötelességének érezte, hogy a magyarországi eseményekről beszámoljon. Másodszor a szerző megállapítja, hogy az információáramlás csak egyoldalú volt, hiszen Firenzébe sűrűn érkeztek hírek a Magyar Királyságról, ám visszafelé ugyanez nem működött. Harmadrészt Hiller István felhívja a figyelmet arra, hogy az Uffizi palotából irányított firenzei diplomácia nem csupán a Habsburg-udvarba beérkezett információk alapján tájékozódott a magyar eseményekről, de saját vagy fogadott emberei, ügynökei révén a helyszínről is begyűjtötte a szükséges híreket.<sup>28</sup>

A szerző néhány évvel később már az úgynevezett „Titkos Levelezőkről” (*geheimb Correspondenz*) készített két rövid tanulmányt. A Hofburg első informátorhálózatáról már Takács Sándor<sup>29</sup> is tett említést, ám 1998-ig kellett arra várni, hogy igen fontos tevékenységükről az első magyar nyelvű cikk megjelenjen. Előző munkájához hasonlóan röviden bevezette olvasóit a 17. századi diplomácia meglehetősen differenciált világába, amelynek a legmagasabb fokán az *ambasciatore* rangban lévők álltak, akiket a *residenték*, majd az *agente* fokozatban lévők követték – a konstantinápolyi Habsburg-követ nagyon sokáig ezt a rangot bírta. Ám ennél is nagyobb problémát jelentett Bécs számára az, hogy pontos és megbízható információkat szerezzon az Oszmán Birodalom felső vezetésének terveiről, szándékairól. Johann Jacob Kurz von Senftenau 1623–1624. évi konstantinápolyi követjárása azonban gyökeresen átalakította a Habsburg Monarchia törökpolitikáját. Az intézkedések közül a legnagyobb jelentőségűnek az úgynevezett „Titkos Levelezők” intézményének létrehozását tekinthetjük. A harmincéves háború évtizedeiben a Habsburg Monarchia diplomáciája számára az Oszmán Birodalommal fennálló *status quo* megőrzése volt a legfontosabb feladat; ehhez pontos és hiteles információknak kellett befutni Bécsbe, amivel a Konstantinápolyban nem egyszer igen elszigetelten tevékenykedő Habsburg-követ nem tudott szolgálni, ezért került sor már 1624-ben az első titkos levelező beszerzésére. A testület tagjait egységes elvek szerint választották ki és szervezték be, leginkább olyan, az Oszmán Birodalom különböző pontjain élő kereskedőket és orvosokat kerestek tehát, akik jó kapcsolatokat ápoltak a felső vezetéssel, és mozgásuk nem keltett gyanút senkiben. Hiller István megállapítása szerint a felszabadító háborúk sikeressége csak a diplomáciai rend-

<sup>26</sup> 1973-ban jelent meg Josip Žontar monográfiája, amelyet a 16. századi Habsburg-diplomácia hírszerző tevékenységének szentelt. Žontar, Josip: *Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoleju. Der Kundschafterdienst und die Diplomatie der österreichischen Habsburger im Kampf gegen die Türken im 16. Jahrhundert.* (Slovenska Akademija Znanosti i Umetnosti, Razred za zgodovinske i družbene Vede I. Dela 18.; Institut za Občo in Narodno Zgodovino 5.) Ljubljana, 1973.

<sup>27</sup> Hiller István már az Esterházy Miklós nádor életútjáról német nyelven megjelentetett monográfiájában egy egész fejezetet szentelt a végvidéki politikának, amelyben fontos szerepet játszott a hírszerzés. Hiller István: *Palatin Nikolaus Esterházy: Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625–1645.* Esterházy-Studien 1. Wien–Köln–Weimar, 1992. 69–80.

<sup>28</sup> Hiller István: *A firenzei diplomácia és Magyarország 1604–1648.* Történelmi Szemle, 37. évf. (1995) 2. sz. 151–169.

<sup>29</sup> Takács: *Kalauzok és kémek*, 205.

szer fejlődését figyelembe véve érthető és értékelhető teljes összefüggésében, amiben a „Titkos Levelezők” intézménye igen fontos állomásnak tekinthető.<sup>30</sup>

A noszvaji konferencia kötetében két olyan tanulmány is található, amely részben vagy egészében a diplomáciai kémkedés témájával foglalkozik. Pálffy Géza már említett tanulmányában feldolgozta Verancsics Antal 1570. évi tervezetének erre vonatkozó részét is, melyben az érsek kifejtette, hogy a megbízható hírek megszerzésének legfontosabb színtere a szultáni udvar, ahol a szolgálatot teljesítő szolgák közül is leginkább a zsidó orvosok és tolmácsok között kell megkeresni az erre alkalmas személyeket. Emellett kiemelt még két információszerzési lehetőséget: egyrészt az Oszmán Birodalom méltóságviselőinek rezidenciáján szolgálók beszerzését, továbbá az erdélyi fejedelemség követivel, valamint a perzsa sah kémeivel való együttműködést<sup>31</sup> – mint Hiller István korábban bemutatott munkáiból láttuk, ez a 17. század folyamán részben meg is valósult.

Már Johann Jacob Kurz von Senftenau felismerte, hogy a sztambuli Habsburg-követ mellé állandó, megbízható és a császár szolgálatában álló tolmácsra van szükség, ezért követtségének tagjai közé felvette a nagy műveltségű Yusuf ibn Abu Dhaqn (Giuseppe Barbato) egyiptomi kopt keresztényt. Bécsben pedig szintén az ő közbenjárására a marseilles-i születésű Michel D’Asquier a keleti nyelvek udvari tolmácsa lett; ez a hivatali megnevezés azonban nem fedte a poliglott francia szerepének valódi jelentőségét, hiszen évtizedekig nem volt olyan levél, utasítás vagy követjelentés, ami ne az ő kezén ment volna keresztül.<sup>32</sup> A 17. század közepén pedig először Konstantinápolyban, majd a század utolsó harmadában Bécsben is megindult a tolmácsképzés. Kerekes Dóra a Századokban megjelent két cikkében a felszabadító háború során az Oszmán Birodalom fővárosába visszaküldött tolmácsok működésével foglalkozott, amiről az 1683. október 22-i Titkos Konferencia ülésén született határozat. Minderre azért volt szükség, mivel a bécsi udvar el kívánta kerülni azt a problémát, amit már a tizenöt éves háború idején megtapasztaltak, hogy nem maradhatnak hiteles és megbízható információk nélkül az Oszmán Birodalom belső ügyeit tekintve.<sup>33</sup> A határozat értelmében Marc’ Antonio Mamucca della Torrének az angol, míg Giorgio Cleronomének és Janaki Porphyritának a holland követ házában kerestek szállást. Végül csak az utóbbi kettő kelt útra, míg rajtuk kívül Mamucca két fia, a szintén nagy nyelv- és helyismerettel rendelkező Leopold és Christoph is Isztambulban tartózkodott, és titokban informálták Bécset. Az igen nagy kockázatot vállalt ügynökök munkája révén a bécsi udvar folyamatosan tájékozódhatott az Oszmán Birodalom állapotáról, a főváros és esetenként más nagyobb városok lakóinak hangulatáról, amire nagy szüksége is volt, hiszen 1688-tól – a francia királlyal szemben – már kétfrontos háborúra kényszerült. A megszerzett információkat aztán a levéltovábbítók juttatták el a császárvárosba, ahol az Udvari Haditanács keleti ügyekkel foglalkozó részlegén dolgozó tolmácsok dekódolták őket, és kivonatokat készítettek belőlük a döntéshozók számára.<sup>34</sup> Megállapítható tehát, hogy míg a 17. század közepén

<sup>30</sup> Hiller István: „*Titkos Levelezők*” intézménye. In: Tusor Péter – Rihmer Zoltán – Thoroczkay Gábor (szerk.): R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Budapest, 1998. 204–216.; Hiller István: *A Habsburg informátorhálózat kiépítése és működése az Oszmán Birodalomban*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 157–169.

<sup>31</sup> Pálffy: *Hírszerzés és hírközlés*, 40–47.

<sup>32</sup> Hiller: „*Titkos Levelezők*”, 206–208.

<sup>33</sup> Erre lásd még: Pálffy: *Hírszerzés és hírközlés*, 53–54.

<sup>34</sup> Kerekes Dóra: *A császári tolmácsok a magyarországi visszafoglaló háborúk idején*. Századok, 138. évf. (2004) 5. sz. 1189–1229.; Kerekes Dóra: *Kémei Konstantinápolyban: a Habsburg in-*



az úgynevezett „Titkos Levelezők” számítottak a Habsburg Monarchia Oszmán Birodalomban elhelyezett szemeinek és füleinek, addig a felszabadító háború idején ugyanezt a szerepet a tolmácsok töltötték be – a kockázatos tevékenységük gyümölcseként Bécsbe jutott információk pedig hozzájárultak az udvari kormányzervek döntéseinek meghozatalához.

Kerekes Dóra 2010-ben jelentetett meg egy igen alapos munkát *Diplomaták és kémek Konstantinápolyban* címmel, bár a könyv megírásánál a szerző a tudományos ismeretterjesztést tűzte maga elé célul, mégis ez az egyetlen, nyomtatásban megjelent magyar nyelvű mű, amely az európai diplomáciai és ezen belül is a Habsburg Monarchia konstantinápolyi hírszerzőhálózatának 17. századi működését és struktúráját mutatja be, összefoglalva és kiegészítve az eddig megjelent kutatási eredményeket. Mindezekhez hozzájárul, hogy Kerekes Dóra érdekesen, logikusan felépítve, jó stílusban megírva ismerteti meg olvasóit eme bonyolult, intrikáktól átszótt világgal.<sup>35</sup>

### **Az Oszmán Birodalom kém szervezetéről szóló magyar nyelvű munkák**

A kémkedésből, a hírszerzésből vagy a felderítésből<sup>36</sup> származó információkat természetesen a Porta is felhasználta politikai és katonai döntéseinek meghozatalához. Az Oszmán Birodalom történetének kutatásával foglalkozók közül elsőként Fodor Pál adott közre magyar nyelven egy forrást és hozzá rövid tanulmányt *Kémkedés a török korban* címmel. Munkájának fontossága nem is az elfogott oszmán kém vallomásának megjelenésében áll, hanem abban, hogy a kém szervezetről készült összefoglaló mű hiányában először kísérelte meg elkülöníteni a törökök határvidéki hírszerzőszolgálatának különböző szintjeit. Hat szintet határozott meg: beépített kém az ellenség udvarában, egy-egy feladattal megbízott hírszerzők, szövetséges és vazallus államok hírszolgálat, utazók és kereskedők kikérdezése, hivatásos hírszerzők alkalmazása a határterületeken (martalócok, nyelvfogók [*dilcik*], pribékek), különleges helyzetű alattvaló népcsoportok (elsősorban zsidók) információi. Mindez arra enged következtetni, hogy a 14–16. századi Oszmán Birodalom hasonló módon igyekezett gyűjteni a számára fontos információkat, mint a középkori Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia.<sup>37</sup>

Négy esztendővel később Fodor Pál Dávid Gézával közösen jelentetett meg cikket a magyarországi oszmán hírszerzésről a noszvaji konferenciakötetben. Az általuk közreadott három forrásból egyrészt kiderül, hogy a hódoltságban az oszmánok legalább három szinten tartottak fenn hírszerzőszolgálatot: vilájetközpontokban, szandzsákközpontokban és egyes végvárakban. Az iratok alapján bizonyítható, hogy a határvidéki oszmán főméltóságok sikeresen építettek be kémeket a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia főbb központjiba, akik megbízható hírekkel látták el megbízóikat.<sup>38</sup>

Míg Fodor Pál és Dávid Géza az általuk Isztambulban feltárt iratok alapján a határvidéki oszmán kémkedéssel foglalkoztak, addig Ágoston Gábor az Oszmán Birodalom hírszerzőszolgálatának egészét mutatta be a noszvaji konferenciakötetben megjelent tanulmányában. A szerző szerint az oszmán információszerző hálózat jóval esetlegesebb és szervezetle-

---

*formációszervezés szervezete és működése a magyarországi visszafoglaló háborúk idején (1683–1699). Századok, 141. évf. (2006) 5. sz. 1217–1259.*

<sup>35</sup> Kerekes: *Diplomaták és kémek*.

<sup>36</sup> Ivanics Mária: *Tatár kém szolgálat az 1663-as magyarországi hadjáraton*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 207–227.

<sup>37</sup> Fodor Pál: *Kémkedés a török korban*. Keletkutatás, 1995 ős. 121–126.

<sup>38</sup> Dávid Géza – Fodor Pál: *Oszmán hírszerzés Magyarországon*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 197–207.

nebb volt, és valószínűleg eredményességben is elmaradt az európai hatalmak tudatosan felállított szervezetei mögött. Ez abból adódott, hogy a keresztény Európa nagyobb hangsúlyt fektetett ennek kiépítésére, gondoljunk csak arra, hogy a korszakban az Oszmán Birodalom nem tartott fenn sehol sem állandó külképviseletet, így a hírszerzés eme formájából kimaradt.<sup>39</sup> Ennek ellenére a Porta döntéshozói igen jól értesültek voltak az őket érintő kérdésekben, és mindig rendelkeztek a döntéseikhez szükséges legfontosabb hírekkel. Az információszerzésben segítségükre voltak a 15–16. században a renegátok, a 16. század második felében az Európából elűzött szefárd zsidó orvosok, politikai bizalmasok és kereskedők, a 17. században a phanarióta tolmácsok, illetve a konstantinápolyi európai követségek, valamint a vazallus államok; továbbá a beglerbégek és szandzsákbégek által kiépített végvidéki kémhálózat híreire is bizony támaszkodhattak.<sup>40</sup>

## Összefoglalás

A hódoltságkori kémkedés vagy illegális hírszerzés történetének feltárása az elmúlt egy évszázadban igen nagy és különleges utat járt be. A 20. század első felében Takáts Sándor és Erdélyi Gyula a korizlésnek is megfelelő érdekes, színes és a tényeket sokszor romantikusan megszépítő, hazafias kémtörténetet adott közre – az általuk feldolgozott iratokat csak bemutatták, elemzésükre nem vállalkoztak.

Az 1970-es évektől kezdődően ez a helyzet megváltozott, hiszen sorra jelentek meg azon rövidebb munkák, résztanulmányok, melyek a végvidéki kapitányok mindennapjaihoz szorosan hozzátartozó határvidéki hírszerzés struktúráját és költségeit kezdték el feltárni.

A rendszerváltás után a téma iránti érdeklődés új lendületet vett: megindultak a kutatások a diplomáciai kémtevékenységgel kapcsolatban; az Oszmán Birodalom történetét kutatók is hozzájárultak az eddigi ismeretek bővüléséhez; és tovább folyt a határvidéki információszerzés feltárása. Csúcspontként az 1997-ben Noszvajon megtartott Végvárkonferenciát és az abból készült kötetet értékelhetjük, amely a határvidéki és diplomáciai kémkedés mellett a 16–17. századi hírközlésre és a híreknek a nyilvánosság előtt történő megjelenésére is kitért.<sup>41</sup> Ezt követően a kora újkori információáramlás vonatkozásában egy tanulmánykötet jelent meg, amelyben az egyetlen, a korszak illegális hírszerzésével foglalkozó közlemény Pálffy Géznak a noszvaji konferenciakötetben már napvilágot látott tanulmánya volt.<sup>42</sup> Az utóbbi évtizedben Kerekes Dóra tudományos ismeretterjesztő műve számít az egyetlen komolyabb munkának a témában.

<sup>39</sup> Ágoston Gábor: *Az oszmán és az európai diplomácia a kölcsönösség felé vezető úton*. In: *Híd a századok felett*. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Főszerk.: Hanák Péter, szerk.: Nagy Mariann. Pécs, 1997. 89–99.

<sup>40</sup> Ágoston Gábor: *Információszerzés és kémkedés az Oszmán Birodalomban a 15–17. században*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 129–157.

<sup>41</sup> G. Etényi Nóra: *Magyarországi ostromhírek az európai sajtóban (1663–1664)*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 83–107.; Kamody Miklós: *Hírközlés, levelezés a török hódoltság idején*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 65–83.; Kenyeres István: *A királyi posta a 16. században. Paar Péter pozsonyi postamester számadásai alapján*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 107–117.; Németh István: *Információszerzés és hírközlés a felső-magyarországi városokban*. In: Petercsák–Berecz (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*, 117–129.

<sup>42</sup> Lásd: Pálffy Géza: *Hírszerzés és hírközlés a törökkori Magyarországon*. In: Z. Karvalics László – Kis Károly (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*. Budapest, 2004. 125–161. A további, eb-

Meg kell jegyezni, hogy a határvidéki és a diplomáciai kémkedés feldolgozottsága között jelentős eltérés mutatkozik, bár az előbbi forrásadottsága kiválónak mondható, ám szisztematikus feltárására – talán éppen a források bősége miatt – eddig nem került sor. Az elkészült tanulmányokat olvasva az embernek az a benyomása támad, hogy a szerzők más irányú kutatás közben talált egy-egy érdekesség publikálására vállalkoztak inkább. Sajnos a magam részéről nem is látom, hogy ez a közeljövőben változni fog, holott mindenképpen fontos volna az előrelépés.

Ezzel szemben a diplomáciai hírszerzés feltárása – köszönhetően a nagyobb nemzetközi érdeklődésnek és ezzel összefüggésben a remélt tudományos megtérülésnek – ha lassan is, de folyik tovább. Tudtommal az elkövetkezendő időkben több projekt is kezdetét veszi, amelyek azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy a Habsburg Monarchia portai rezidenseinek levelezését dolgozzák fel és adják közre. Ezen kutatások alapján részletesebb és árnyaltabb képet alkothatnánk arról, hogyan épültek be az Oszmán Birodalomból szerzett információk az Udvari Haditanács vagy a végvidéki kapitányok döntéseibe.

Azzal is tisztában kell azonban lennünk, hogy a hírek sok esetben nem álltak meg a helyi és a központi döntéshozatal színterein, hanem a Német-római Birodalomban is kifejtették hatásukat. A birodalmi gyűléseken ugyanis az egybegyűlt rendek érzelmi meggyőzését szolgálták a különböző kémjelentések és a határvidékről érkező hadijelentések, hírek előterjesztései. Az 1566. évi birodalmi gyűlés császár számára kedvező döntésében nagy szerepet játszott, hogy a propozíciós kémjelentések alapján 200 000 török és 40 000 tatár harcos felvonulását valószínűsítette a magyarországi hadszíntéren.<sup>43</sup> Az 1597–1598. évi regensburgi birodalmi gyűlésen pedig a császári udvar képviselői azzal próbálták a rendektől még nagyobb támogatást szerezni, hogy a benyújtott propozícióba egy álhírt is belefoglaltak: III. Mehmed szultán az 1596. évi hadjárat után ismét személyesen kíván hadat vezetni a magyar hadszíntérre, és Bécs megostromlására készül. Ezért a császári–királyi hadsereg megerősítése végett a Német-római Birodalom területének megvédésére – az addig önkéntes alapon kiállított birodalmi egységek helyett – állandóan készenlétben álló csapatok kiállítását tartották szükségesnek: „Így Őcsászári Felsege kéri a választófejedelmeket, fejedelmeket és rendeket, hogy ilyenformán jelentős számú jó lovassal és gyalogossal készen álljanak, hogy ha [...] ez a rendkívüli szükség megköveteli, [...] legkevesebb 12 000 jól felszerelt gyalogost és 4 000 lovaszt küldjenek.”<sup>44</sup>

ben a kötetben megjelent tanulmányok: Novák Veronika: *A tudás forrása: Hivatalos kihirdetés és nem hivatalos kommunikáció Párizsban a 15. század elején*. In: Z. Karvalics–Kis (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*, 20–46.; G. Etényi Nóra: *Nyomtatott hírek a 17. században – információk Magyarországról korabeli német újsághírekben*. In: Z. Karvalics–Kis (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*, 47–56.; Erdélyi Gabriella: *Mindennapi élet és szóbeli kommunikáció a kora 16. században (esettanulmány)*. In: Z. Karvalics–Kis (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*, 57–81.; Slíz Mariann: *A pletyka mint történeti forrás*. In: Z. Karvalics–Kis (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*, 82–107.; Tusor Péter: *A magyar egyházi elit római hírforrásai a kora újkorban*. In: Z. Karvalics–Kis (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*, 108–124.; Szommer Gábor: *A Kelet-Indiai Társaság találkozása Japánnal*. In: Z. Karvalics–Kis (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*, 162–190.

<sup>43</sup> Lanzinner, Maximilian: *Friedenssicherung und politische Einheit des Reiches unter Kaiser Maximilian II. (1564–1576)*. Göttingen, 1993. 352–354.; Bagi Zoltán: *Az 1570. évi speyeri birodalmi gyűlés és a török kérdés*. Világtörténet, 2001 tavasz–nyár. 81–87., 85.

<sup>44</sup> „... So ersuchen Ihre Kay[serliche] M[ajestät] Churfürsten fürsten und Stendt Sy wollen sich mit einer Anzahl geüebter Reutter vnd Knecht, der gestallt, in bereitshaft stellen, daß ... die eüsserste nott erforderte, ... Zum wenigsten Zwölff Tausent wohl bewöhrter Mann Zu fueß vnd vier Taufent Pferdt Zugeschickt...” A császári propozíció, 1597. Haus-, Hof- und Staatsarchiv

A határvidéki kémkedés esetében pedig – Szakály Ferenc 1987-ben készített munkáját figyelembe véve – rekonstruálhatóvá válna mind a végvidéki védelmi rendszer hierarchiájának különböző posztjait betöltők mindennapjainak, mind pedig az ezekkel sokszor igen szoros szimbiózisban élő főnemesi uradalmak élete. Az utóbbiak esetében fontos megjegyeznünk, hogy számukra a pontos híradásnak nem csupán katonai, hanem igen nagy gazdasági jelentősége is volt. Gondoljunk csak arra, hogy a 16. században a magyar nemesség jelentős része bekapcsolódott a távolsági szarvasmarha- és borkereskedelembe, aminek a hasznát egy-egy sikeres oszmán portya semmissé tehetette.

A határvidéki és diplomáciai hírszerzés további kutatásai más területek kutatási irányainak a fellendüléséhez is hozzájárulhatnak. Ilyen például a rejtjelezés magyarországi története. R. Várkonyi Ágnes már említett tanulmányában felhívta rá a figyelmet, hogy a rejtjelezett szövegek szimbólumainak beazonosítása körültekintő vizsgálatot, beható ellenőrzést kíván, mivel ezek megfejtését korszerű forráskritikával eddig senki sem ellenőrizte. Pedig egy feltehetően 1664–1665 között használt, 1421 tételt tartalmazó numerikus rejtjeljegyzék együtt tartalmazza az országos és nemzetközi politika rejtjeleit a végvárakra vonatkozókkal, a hadi élet kulcsszavait a diplomáciai élet kapcsolatait jelzőkkel.<sup>45</sup>

A magam részéről úgy vélem tehát, hogy nagy és fontos munka elején jár a magyar történetírás a határvidéki és diplomáciai hírszerzés kutatását tekintve. Eredményeit azonban a kor mindennapjainak rekonstruálásától a had-, mentalitás-, kultúr-, gazdaság- és társadalomtörténeten át egészen a diplomáciatörténetig igen szerteágazóan fel lehet és fel is kellene használni.

---

Mainzer Erzkanzlerarchiv Reichsakten, Fasc. 95.a Fol. 84r. v.; Schulze, Winfried: *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äußeren Bedrohung*. München, 1978. 213–214.; Koller, Leopold: *Studien zur Reichskriegsverfassung des Heiligen Römischen Reiches in der Neuzeit*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1990. 163.

<sup>45</sup> R. Várkonyi: *A tájékoztatás hatalma*, 28–29. Kerekes Dóra említett könyvében csak összefoglalást ad a 16–17. századi rejtjelezés történetéről, megállapítva, hogy a korszakban a titkos írásról szóló traktátusok széles körben elterjedtek, sokan és sokat írtak erről a témáról. Kerekes: *Diplomaták és kémek*, 186–195.